

- 2** Från gästredaktionen: Abort och reproduktiva val
Elizabeth Kella och Helena Wahlström Henriksson
- 11** Abort – vems rättighet? Om samtida abortdebatter i Sverige
Nadia Feshari och Caroline Karlsson
- 33** Från medicinskt avfall till rättighetsinnehavare. Framväxten av värdekonflikter kring aborterade foster i Sverige
Solveig Jülich och Helena Tinnerholm Ljungberg
- 55** ”Varför vi är där vi är idag” Samtal med barnmorskor om abortskildringar i litteraturen
Margaretha Fahlgren, Christine Rubertsson och Anna Williams
- 77** Att välja fritt bland få alternativ. Unga kvinnors upplevelser av risk och ansvar i preventivmedelsrådgivning
Lisa Raeder
- 101** Abortören är en kvinna. Om Helga, lagen och skammen i det svenska 1940-talet
Lena Lennerhed
- 119** Heder och vanära i folkhemmet. Reproduktiva val och abortskildringar i svensk 1940- och 50-talslitteratur
Therese Hellberg
- 140** Frispel: Det kvinnliga ansvaret (ur *100 om dagen*) *Anna Bengtsdotter*, Ansvaret för den egna kroppen som främmande *Lisa Folkmarson Käll*, Alene med ansvaret för beslutningen om abort *Marianne Kjelsvik*, Dags att ta snacket? *Maja Bodin*, Abort som ligestillingsredskap, *Karen Sjørup*
- 160** Recensioner
- 166** Sveriges genusforskarförbund

ABORT OCH REPRODUKTIVA VAL

Abort och reproduktionsfrågor är levda erfarenheter, samhällsfenomen och politikområden. Abort och reproduktiva val gestaltas och diskuteras också i kulturen, i konst, litteratur, film och digitala medier (inom svensk humanioraforskning är detta ett relativt underrepresenterat område, se dock Lennerhed 2008, 2017). Reproduktiva rättigheter, och abort, är ett klassiskt område för feministisk aktivism och politik, likaväl som för feministiska studier. Under den tid som gått sedan vi 2018 föreslog det här temanumret har ämnet blivit aktuellt på fler sätt än vi hade kunnat förutse, såväl inom nationell och internationell (familje-) politik som inom medicinska praktiker och mediedebatter om dessa. Under de senaste åren har även mediebilder bidragit till att synliggöra och formulera frågor kring abort och reproduktiva praktiker. Till exempel har teveserien *The Handmaid's Tale*, baserad på Margaret Atwoods dystopiska roman från 1985, aktualiserat tydligt feministiska och kritiska frågor om (assisterad) reproduktion, kön, makt, val och bortval. På ett, ur en feministisk synvinkel, problematiskt vis har under innevarande år ett större försäkringsbolag använt bilder av foster "in utero" för att framställa sina presumtiva (framtida) kunder/försäkrade som "skyddsvärda".

Låt oss genast säga något om terminologi. *Abort* är ett ord som på svenska betecknar antingen så kallad *inducerad abort*, det vill säga ett aktivt avbrytande av havandeskap på medicinsk eller kirurgisk väg, eller *spontan abort*, det vill säga missfall (*Nationalencyklopedin; Svenska Akademiens ordlista; Svensk ordbok*). Temanumret heter "Abort och reproduktiva val". Vi väljer att se på abort som ett av flera reproduktiva val istället för ett enkelt bortval, men vi är väl medvetna om att "val" i viss mån kan vara ett missvisande begrepp; kvinnors beslut som rör reproduktion tas alltid inom kontextbundna, begränsande ramar. Fria val kopplat till mänsklig fortplantning är inte nödvändigtvis en faktisk levd möjlighet för alla kvinnor, ens när lagstiftningen och hälsovården stödjer det. Reproduktiv rättvisa är ett bredare begrepp, som synliggör andra aspekter på reproduktiva val och reproduktiva praktiker (SisterSong). Till exempel ryms inom "reproduktiv rättvisa" såväl kamper för att själv få bestämma om abort som kamper för att slippa abortera; både kamper för att få behålla såväl sin graviditet som sitt födda barn och kamper för att kunna begränsa sin fertilitet. Dessa kamper beror på nationella kontexter, men är också starkt knutna till klass,

och till etniska/rasifierade minoriteters situationer.

Valet av terminologi när vi talar om att avsluta eller fullfölja en graviditet är också viktigt, och har viktiga konsekvenser. Att skilja mellan ett embryo och ett foster är inte bara att upprätthålla medicinskt korrekta begrepp (där ordet foster är reserverat för reproduktivmaterial från vecka 9), utan också att motverka en glidning mot en subjektivering av embryot som underbygger argument mot kvinnors rätt till abort. Därför har till exempel American College of Obstetricians and Gynecologists tagit avstånd från terminologi så som ”fetal heartbeat laws”, vilket används i viss lagstiftning i USA som förbjuder abort efter bara 6 veckor, det vill säga innan många kvinnor över huvud taget vet att de är gravida. Organisationen menar att sådan terminologi är såväl ovetenskaplig som missvisande; vid 6 veckor talar medicinska experter om ett embryo, inte ett foster; det som kallas för ett ”hjärtslag” är egentligen elektriska impulser i vävnad som kan komma att utvecklas till fostrets hjärta om graviditeten inte avbryts. Att en medmänsklig kvinnohälsovård kan använda ordet ”barn” för att till exempel tala med kvinnor som har haft ett missfall, eller av medicinska skäl varit tvungna att avbryta en önskad graviditet, är inget som motsäger behovet av att vara saklig i språkbruket.

I ett globalt perspektiv är rätten till abort långtifrån en självklarhet, och där abort är illegalt leder osäkra aborter till stort lidande. WHO beräknar till exempel att mellan 5–13% av den totala mödradödligheten i

världen kan härledas till ”unsafe abortions” (WHO 2019). Mödrars hälsa och dödlighet är tydligt differentierad utifrån klass, etnicitet/ras och nationalitet; studier från USA, Storbritannien och Sverige visar till exempel att migranter är starkt överrepresenterade i statistiken över mödradödlighet i samband med graviditet och förlossning.

Aborträtten har under senare år begränsats kraftfullt i länder som Ungern och Polen. I El Salvador har kvinnor dömts till 20-åriga fängelsestraff efter missfall, eftersom domstolen ansett att det inte kan uteslutas att missfallet ifråga varit en inducerad abort. I USA är tillgången till abortsjukvård för kvinnor stadigt försämrad under Trumps presidentskap, men denna utveckling har i själva verket pågått på federal nivå och delstatsnivå ända sedan *Roe mot Wade* 1973. I nuläget har organisationen Planned Parenthood varit tvungen att ta det drastiska beslutet att frånträda det program (Title X) som bidrar med statliga medel till bland annat preventivmedel och säkra aborter för fattiga kvinnor, i stället för att gå med på nya villkor som starkt försämrar tillgång till abort. Tillsättningen av konservativa domare i USA:s högsta domstol gör att rätten till abort kan komma att upphävas på federal nivå, och kvinnors rättighet att besluta över sina kroppar och reproduktionen blir förmodligen på nytt en viktig fråga i valet 2020. Men ”abortfrågans” rörelser är inte entydiga, utan mångskiftande. Resultatet av folkomröstningen på Irland 2018 är att en mer liberal lagstiftning kommit till stånd; i Australien har New South Wales avkriminaliserat abort upp till tjuogoandra

graviditetsveckan förutsatt att två läkare ger sitt samtycke.

Ibland är begränsningar av aborträtten uppenbart sammanlänkade med en etno-nationalistisk politik, ibland med religion och religionsfilosofi. I båda fallen handlar begränsningarna av kvinnors reproduktiva val om politik som förs utifrån patriarkala perspektiv, vilket fortsätter gör abort och reproduktiva val till en central fråga för feministisk forskning. I de fall där rätten till abort stärkts för kvinnor under 2000-talet, är det alltid ett resultat av kvinnoorganisationers, aktivisters och feministiskt orienterade politikers kamp.

Också på platser som Sverige, där abort sedan 1970-talet – det vill säga i flera generationer – betraktats som en given rättighet av många, ifrågasätts och debatteras nu abort och kvinnors reproduktiva val mer än på länge. I Sverige sker cirka 115 000 födselar per år, och här genomförs cirka 35 000 aborter per år. Abort är en del av väldigt många kvinnors ”reproduktiva livslopp” och är ett av många sätt som kvinnor hanterar sin fertilitet. Under den svenska valrörelsen 2018 lyftes frågan om begränsningar i aborträtten av mer än ett riksdagsparti; åsikter om att aborterna är ”för många” formuleras inom de mest värdekonserverade – och ibland starkt maskulinistiska – partierna. Under de senaste åren har det också pågått några specifika debatter av relevans, bland annat om en samvetsklausul för barnmorskor och gynekologer, debatten om ”återupplivning” av sent aborterade foster, och om abortgränser. Debattörer som propagerar för begränsningar av den rådande

aborträtten säger sig värna vårdpersonalens känslor (se Feshari och Karlssons bidrag i detta nummer) och utmålar implicit eller explicit kvinnor som söker abortvård som oansvariga. Forskning visar dock att kvinnor som genomgår aborter utgör en mycket heterogen grupp; abort söks av alla sorters kvinnor. Ofta är de redan mödrar (Luker 1985; Kero 2005), och som regel upplever de beslutet som en lättnad (Kero 2005); ibland saknar de dock någon att samtala med om sitt beslut, och upplever ambivalens (Kjelsvik 2019).

I Sverige var beslutet om fri abort fram till graviditetsvecka 18 utan angivande av skäl, och möjligheten till sen abort efter särskild prövning, resultat av den kamp som förts av bland annat kvinnorörelsen Grupp 8. Vid tiden för beslutet (1974) rådde i frågan bred konsensus över parti-gränser. Även i USA rådde fram till sent 1960-tal utbredd acceptans för abort under tidig graviditet (Gordon 2002); det var först på 1970-talet som frågan om kvinnors rätt till abort blev alltmer politiserad. Politiseringen av abortfrågan kan i sig komma att bli förgivettagen. Men abort måste inte vara en (parti)politisk fråga. Många har hävdats att abort är, och bör vara, helt och hållet en medicinsk fråga – en fråga mellan en kvinna och hennes läkare – och lagstiftningen i till exempel Kanada följer denna princip. Ur ett feministiskt och/eller genuskritiskt perspektiv måste vi fortsätta att ställa frågor om abort – om praktiker, förståelser, och perspektiv – och om hur makten att besluta om dessa distribueras och naturaliseras på olika platser.

Globalt är abort en central feministisk fråga, en fråga som involverar makt och självbestämmande, kroppar och reproduktion, medicin, politik, juridik, men också livsberättelser och konstnärlig gestaltning. En startpunkt för temanumret var vår undran om hur och var abort är ett fokus inom genusforskningen i Sverige idag. Vi som är gästredaktörer har båda vår bakgrund inom amerikanska litteraturstudier och American Studies, och har länge arbetat med ideologikritisk kulturanalys med fokus på kön, ras och klass. Som kulturvetare hade vi en förväntan om att fler bidrag skulle behandla just kulturella representationer; som amerikavetare bär vi på ett förgivettagande om att abort är en hett debatterad politisk och sociokulturell fråga och ett centralt fokus för feministiska och intersektionella studier.

TGV fungerar som en central arena för genusvetenskap och genusforskning i Sverige (och, delvis, Norden) sedan flera årtionden. Genom tidskriftens fyrtioåriga historia har det hittills endast publicerats ett ytterst fåtal artiklar som fokuserar på abort (Sinding Aasen 1991; Lennerhed 2013). Är detta då representativt för genusforskningen i Sverige? Eftersom det trots allt är långtifrån alla som identifierar sin forskning som genusforskning/genusvetenskap som publicerar sig i *TGV* (se Henriksson och Olsson 2018), föreslog vi ett specialnummer på temat, i hopp om att få en tydligare bild av huruvida forskning pågår. I vårt upprop var vi öppna för att bidragen kunde behandla Sverige eller andra geopolitiska kontexter, med fokus på exempelvis abort som levd erfarenhet;

abort i litteratur, film, sociala medier, eller andra medierade framställningar; abort i politiska eller aktivistiska diskurser; historiska och/eller transnationella perspektiv på abort; abort och affekt; intersektionella perspektiv på abort; abort i sexualupplysning/sexualundervisning; abort i medicinska diskurser; medicinska perspektiv på abort; abort i juridiska diskurser; juridiska perspektiv på abort; könade perspektiv på abort; transperspektiv på abort; abortens fenomenologi; moderskap och abort.

Som svar på detta upprop fick vi flera intressanta bidrag, och kan nu presentera ett temanummer med sex vetenskapliga artiklar som metodologiskt sträcker sig från intervjuer till textanalys, och ifråga om disciplinära hemvister blandar perspektiv från idéhistoria och statsvetenskap, likaväl som (multi)disciplinära utgångspunkter. Samtliga bidrag handlar om den svenska kontexten, men fokuserar olika historiska skeden under 1900-talet och 2000-talet.

Vi inleder med en artikel med fokus på samtiden. Nadia Feshari och Caroline Karlsson, masterstudent respektive doktorand i statsvetenskap, granskar och problematiserar politiska debatter om abort och abortvård i Sverige runt 2014. Det handlar om hur politiska debatter som vill begränsa aborträtten genom att införa samvetsklausul eller minska tidsfönstret för fri tillgång till abort aktiverar bilder av ”fostret” och ibland av ”barnmorskor”, men avhåller sig från att tala om abortsökande kvinnor, medan debattinlägg till försvar för kvinnors rätt till abort sätter kvinnor i cen-

trum, men undviker att tala om embryo eller foster. En diskursiv konstruktion av fostrets "personskap" är alltså centralt i argumenten för en begränsad tillgång till abort i Sverige, vilket känns igen från politiska debatter i bland annat USA.

Solveig Jülich och Helena Tinnerholm Ljungberg, båda idéhistoriker, står för nästa artikel, som är ett bidrag inom medicinsk humaniora. De undersöker de olika sätt som abortmaterial betraktats och behandlats genom vad de definierar som tre "avfallsregimer" under 1900-talet, vilka alla omfattar en särpräglad syn på embryot och fostret som kommer till uttryck i till exempel lagstiftning, vårdpraktiker och politiska debatter. Artikeln belyser också hur subjektpositioner skapats (eller inte skapats) för kvinnorna som söker abort i denna hantering. Studien utgår bland annat från begreppet "reproduktiv styrning" och bidrar till att synliggöra intressekonflikter och maktordningar som kringgärdat abortpraktikerna och i förlängningen även kvinnors reproduktiva valmöjligheter.

Medicinsk humaniora, närmare bestämt "narrative medicine" står i förgrunden även i bidraget från litteraturvetarna Margaretha Fahlgren och Anna Williams, samt Christine Rubertsson, reproduktiv hälsa. Deras artikel utgår från ett projekt med fokus på barnmorskors reflektioner utifrån gemensam litteraturläsning av abortskildringar i skönlitteratur och själv/biografier (inklusive utdrag ur Anna Bengtsdotters *100 om dagen* och ur Inga-Lena Larssons roman *Vide ung*, den senare ingår även i urvalet hos Hellberg, vars

bidrag presenteras nedan). Boksamtalen gav barnmorskorna nya perspektiv och möjliggjorde diskussion om normer, praktiker kring bemötande av abortsökande kvinnor, samt det egna arbetet inom abortvården.

Lisa Raeder, som har en MA i genusvetenskap och nu är doktorand i befolkningshälsovetenskap, bidrar med en studie som fokuserar graviditetsprevention och preventivmedelsrådgivning. Med utgångspunkt i intervjuer med en grupp kvinnor i tjugooårsåldern undersöker artikeln hur den "riskfyllda" fertila kvinnliga kroppen konstrueras i rådgivning och förskrivning av hormonella preventivmedel. Utifrån teoretiska utgångspunkter i begrepp som performativitet (Judith Butler), biomakt (Michel Foucault) och risk (Deborah Lupton) resonerar artikeln kring de betydelser hormonella preventivmedel har för de unga kvinnorna, och konstaterar att dessa kommit att symbolisera ofrihet snarare än frihet, framför allt på grund av den obalanserade ansvarsfördelningen mellan män och kvinnor i heterosexuella relationer.

Idéhistorikern Lena Lennerhed, vars tidigare studier om abortpraktiker och abortskildringar i svenskt 1900-tal är centrala för humanioraforskning om abort i svensk kontext, bidrar här med en historisk fallstudie om Helga, som 1942 dömdes för att ha utfört olagliga aborter på 11 kvinnor. Med hjälp av de knapphändiga källorna angående Helga och andra kvinnliga abortörer skildrar Lennerhed praktiker, risker och villkor för abortörerna och de hjälpsökande kvinnorna.

Therese Hellberg, som är doktorand i medie- och kommunikationsvetenskap, analyserar abortskildringar i svensk skönlitteratur från 1940- och 50-talet, en tid då den svenska staten understödde reproduktionen av det svenska "folkhemmet" genom att uppmuntra rätt sorts kvinnor att föda rätt antal barn, och finner att gestaltningen av abort är sammankopplad med kvinnans roll i byggandet av folkhemmet i Sverige.

Journalisten Anna Bengtsdotters bok om berättelser och tankar om abort heter *100 om dagen* (2017), vilket refererar till antalet aborter i Sverige. Temanumrets "frispel" utgörs bland annat av kapitlet "Det kvinnliga ansvaret" ur Bengtsdotters bok, och vi är mycket glada över att hon vill medverka med sin text, och tacksamma för att Leopard förlag tillåter oss att trycka kapitlet i *TGV*. Utöver Bengtsdotters kapitel ingår även reflektioner från några forskare med olika kritiska perspektiv och forskningsfokus – Lisa Käll (Sverige), Marianne Kjelsvik (Norge), Maja Bodin (Sverige) och Karen Sjørup (Danmark). Forskarnas reflektioner kretsar kring abortval, abortvård och könat ansvar, utifrån deras respektive läsningar av Bengtsdotters kapitel.

Abortfrågan sätter kvinnor och reproduktion i fokus – även om frågorna också berör personer som inte identifierar sig som kvinnor. Detta temanummer har likaså ett primärt fokus på kvinnors erfarenheter av abort och reproduktiva val/praktiker, samt reproduktiv (o)rättvisa. Reproduktion, och därmed också abort, är som redan nämnts en del av väldigt många kvinnors livslopp.

Det finns ett fortsatt värde i att lyfta majoritetsfenomen som dessa inom feministisk och genusvetenskaplig forskning. Eftersom abort både är en praktik som berör väldigt många kvinnors levda erfarenheter och en praktik som ställer existentiella, etiska, medicinska och juridiska frågor på sin spets, ser vi det som absolut centralt att (den feministiska) genusforskningen/genusvetenskapen ägnar sig åt att uppmärksamma och analysera abort och andra aspekter av reproduktion som en plats för praktiker, val och rättvisefrågor. Medan till exempel transpersoners reproduktiva praktiker sätter press på mödravårdens konventioner, har samtliga artiklar i detta nummer fokus antingen på kvinnors erfarenheter som reproduktiva personer (Raeder; Hellberg) som abortörer (Lennerhed; Fahlgren med flera), på idéer om kvinnor i den politiska debatten (Feshari och Karlsson) eller på frågor om definitioner av det biomateriella resultatet av befruktning: embryot/fostret (Julich och Tinnerholm Ljungberg). De litterära skildringar som refereras och presenteras i det här numret fokuserar också primärt skildringar av kvinnor vars (oönskade eller omöjliga) graviditeter sätter dem i kontakt med abortvården; de rör sig i det svenska 1900-talets mitt (Hellberg), och från 1900-tal till 2010-tal (Fahlgren med flera). Medan Hellbergs studie analyserar litterära skildringar av abort, visar Fahlgren med flera att barnmorskors läsning och samtal om litterära skildringar kan ge nya perspektiv av värde för den egna yrkespraktiken. Det finns otaliga framställningar av abort i littera-

tur, film och andra konstarter. Frågor om hur sådana skildringar å ena sidan bidrar till en samhällelig diskussion om fenomenet, och å andra sidan, för att tala med bell hooks (2008), bidrar med en ”pedagogik” om fenomenet kan vi inte fördjupa oss i här, men vi hoppas kunna återvända till den i framtida (sam)arbeten och samtal inom genusforskningen, och i samspråk mellan genusvetenskap och andra forskningsfält.

*Elizabeth Kella och Helena Wahlström
Henriksson, gästredaktörer*

Referenser

- Gordon, Linda (2002) *The moral property of women: a history of birth control politics in America*. University of Illinois Press.
- Henriksson, Helena Wahlström, Olsson, Annika (2018) I vetenskapandets vardagsrum: representationer av genusforskning och genusvetenskap i *KVT/TGV* 1980–2017. *Tidskrift för genusvetenskap* 39(1): 5–28.
- hooks, bell (2008 [1993]) *Reel to real: race, sex and class at the movies*. New York: Routledge.
- Kero, Anneli (2005) Abort – en tabubelagd rättighet: kvinnors mångbottnade upplevelser rymmer både lättnad och smärta. *Läkartidningen* 102(48): 3677–3680.
- Kjelsvik, Marianne (2019) *Pregnant and ambivalent. Experiences of women and health personnel in the decision-making process*. Diss. University of Bergen.
- Lennerhed, Lena (2008) *Historier om ett brott: illegala aborter i Sverige på 1900-talet*. Stockholm: Atlas.
- Lennerhed, Lena (2013) En besvärlig kvinna: om Elisabeth Sjövall, sexualiteten och kvinnligheten. *Tidskrift för genusvetenskap* 34(4): 117–135.
- Lennerhed, Lena (2017) *Kvinnotrubbel: abort i Sverige 1938–1974*. Stockholm: Gidlunds.
- Luker, Kristin (1985) *Abortion and the politics of motherhood*. Berkeley: University of California Press.
- Nationalencyklopedin*, abort. <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/abort> [21 november 2019].
- Sinding Aasen, Henriette (1991) Fosterdiagnostik och rätten att välja. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 12(1): 42–56; 67.
- SisterSong, Reproductive justice. <https://www.sistersong.net/reproductive-justice> [21 november 2019].
- Svenska Akademiens ordlista*, abort. <https://svenska.se/tre/?sok=abort&pz=1> [21 november 2019].
- Svensk ordbok*, abort. <https://svenska.se/tre/?sok=abort&pz=1> [21 november 2019].
- WHO (2019) Preventing unsafe abortion. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/preventing-unsafe-abortion> [6 december 2019].